

Bag-o nga Binukot

Orland Agustin Solis

Nakapuli na ako sa Negros gikan sa Panay kon sa diin ako nagabutho antes pa man magpatuman sang lockdown kag maglala ang problema sa pandemya nga tubtub subong padayon nga nagalala kaupod sang utang sang pungsod kag nagadugmok nga ekonomiya. Wala sing kaso sang COVID19 sa kon diin kami nagapuyo — sa uma, ukon sa bug-os nga banwa antes nanghatag ang mga Locally Stranded Individual (LSI) nga ginpapauli sang isa ka mabubut-on nga opisyal.

Sa kasaysayan sang pandemya nga ini, Pilipinas ang may pinakamalawig nga lockdown sa bug-os nga kalibutan. Naglab-ot na sa masobra apat ka bulan kag padayon pa sa gihapon paagi sa lain-lain nga pagtawag sa kon paano ini hangpon kag i-patuman sang ahensya nga ginapamunuan sang mga militar kag eksperto sa medisina, kaupod sang tagsa ka mga banwa ukon mga probinsiya. Tungod sa kalawigon sang pagsira sang tagsa ka mga pwertahan nga halos ginpamalayan na sang tuktuk, madamo na ang nabukot sa sulod sang hulot sa ila tagsa ka puluy-an. Ginbukot. Kaangay sa kinaandan nga pamaagi — ginatabunan ang nawong kaangay sang pagpangaman sang mga binukot sang una nga indi makita sing bisan sin-o. Subong ginaputos man ang nawong ilabi na gid ang baba kag ilong sang tagsa ka tawo sa tion nga maggwa sila sa ila puluy-an.

Amo lamang ini ang manami diri sa amon sa uma tungod kon may palaligban sa banwa indi sa gilayon madalahig ang kaumahan. Ugaling kon kaisa amo man ini ang malain tungod malayo man sa mga proyekto kag tabang ang mga taga-uma kon mag-abot ang ital-ital. Salamat na lamang sa

mga kandidato nga nagabitbit sang dyutay nga mga pinutos kag mga pasalig kon nagahilapit na ang tion sang piniliay, tungod bisan dira lang mabatyagan pa namon sa uma nga wala kami ginakalimtan sang mga tawo nga luyag magpungko sa isa ka pangalagaran sa gobyerno.

Malapit na sa tiilan sang bukid ang amon balay. Batohon nga dalan kag wala nagamala nga lutak ang magagiya sa tanan nga luyag magpadulong sa amon puluy-an. Ilakip pa ang matag-as nga mga tubo nga nagaputos sang dalan nga masami nagahapay sa tion sang tig-ululan kag nagadugang sa kalbaryo sang alagyan. Ang amon puluy-an naputos man sang kawayanan kag katubohan, nga kon umalagi ka sa duog, indi mahimo magsulod sa imo pagpanghunahuna nga may panimalay pa nga nagapanilong sa masi-ot nga pangpang.

Subong, sa pihak sang pandemya padayon sa gihapon ang amon matag-adlaw nga pagginawi, magluwas na lamang sa naghaganhagan nga pagpanindahan sa banwa kag ang nagaka-ulihî nga sweldo sa asyenda bangud mabudlay sa mga sekretarya ang maggwa kag magsulod sa syudad tungod sa mahugot nga mga border restrictions. Diri matawhay ang paghaklo ko sang mabugnaw kag lab-as nga hangin. Tumulagsa lamang nga nagakinahanglan pa nga magsuksuk sing facemask tungod sa masami hangin lang ang mahimo ko masug-alaw sa dalan padulong sa kampo ukon man sa talamnanan, magluwas na lamang sa mga tinion nga magkadto ako sa banwa ukon sa mga magagmay nga pagtilipon.

Ginkasubo ko gid ang pagdulog sang klase sa indi husto nga tion. Madamo pa ang mga balasahon nga wala ko pa, kag wala ko na, mabasa kaangay sang mga sugilanon sa akon mga klase. Apang, indi ko gid mahimutig nga mas madungganon ang mga sugilanon nga akon nabati-an diri sa balay nga gikan kay Tatay, sa akon mga kauturan, kag mga kaabyanan sang pamilya. Mga matul-id nga panaysayon nga indi mabayluhan sang pilak kag nagapabilin gid gihapon sa akon panghunahuna.

Sa malip-ot nga panahon (kon makabig na nga malip-ot ang apat ka bulan) wala na naghalin sa akon paminsaron ang mga sugilanon nga akon nagakabati-an sa alanihan, sa tinapsan, ukon sa mga magagmay nga hut-ong sang mga tawo sa tion sang tigpalahuway. Amo man ang mga

makakaladlawan nga sugilanon nga nagabulong sa kakapoy sang mga trabahador.

Isa sa mga sugilanon nga ini ang ginsaysay ni Tatay sa akon samtang nagapamatdan kami nga duha. Nagapanilong kami sa isa ka puong-puong sang tubo sa tunga sang tinap’san sang asyenda isa sadto ka hapon. Tungod kami lang nga duha ang nabilin sa ginapamatdanan namon kag wala kami sing kalingawan, may kakunyag kag katul-id niya nga ginasipadsipad sa akon ang iya mga inagyan sang una. Iya ginpatpat sa akon kon ano oras sila nagabugtaw sa kaagahon agud magsugod sa pagtapas sang tubo sadto nga lamharon pa lamang sya. Kon ano ka laba ang mga gintabid nga bagon nga nagahulat sa ila agud pagakargahan sang tubo nga pagadal-on sa galingan malapit sa amon — nga nangin handumanan na lamang kag pinanid sang metal nga nakaluwas sa mantas nga manugpanguha sang scrap metals ilabi na subong nga nagahilapit ang tiempo muerto. Tubtub sa nalab-ot sang iya panaysayon ang iya inagyan sang nagabutho pa ini kag ang iya mga abyan sa buluthuan nga ginatawag nila nga “Bodega”.

Grade Two ang natapos ni Tatay sa buluthuan sang mag-untat ini agud tun-an na lamang ang pag-amoma sang duta kag pagbulig sa iya amay, ang amon Lolo, sa pagpamanday sa isa ka bodega nga nahamtang sa sulod sang asyenda nga amon ginapuy-an. Apang ang iya duha ka tuig nga pagbalikbalik sa buluthuan ang nagpabalon sa iya sang madamo nga mga handumanan. Ang mga sugilanon nga iya ginasaysay sa akon subong ang sa pamatyag ko indi matupongan bisan pa ipaanggid sa kabug-usan sang akon mga inagyan humalin sa una nga halintang sang elementarya tubtub subong nga yara na ako sa kolehyo.

Indi gid madula ang yuhum sa nawong sang akon amay sa tagsa ka tion nga iya ginasaysay ang ila nga hampang tagsa ka hapon. Pagkatapos kuno sang klase gilayon nila nga ginabantayan kag magsakay sa bagon nga nagalabay sa ila bodega kag nagataklad sa pihak nga asyenda malapit sa ila anay ginapuy-an. Indi mahimo nga indi sia magkadlaw samtang ginasaysay kon paano nagkabos ang lumpat sang iya amigo gikan sa bagon nga ila ginasakyan padulong kuntani sa pihak nga bahin sang masangkad nga kalog. Kon paano sia nagmomo sa biya nga alagyan sang bagon. Kag kon paano nabuhinan sang duha ka unto sa atubang ang iya amigo nga magapahanumdum sa iya sang ila wala’y kaangay nga hampang.

Indi man madula sa iya sugilanon ang ngalan sang kàbo sang asyenda sang una. Masami kuno ini nga hubog kon nagalibot sa katubohan sakay sa iya puti nga kabayo. Dugang pa ni Tatay, sadto wala sing bisan sino ukon bisan ano nga butang nga makapadulog sa bagon kon indi ang kàbo gid lamang. Tungod masami hubog ang kàbo kag nagasanto gid ang iya paglibot sa paglabay sang bagon, masami gid sila nagasugata-ay, apang indi sia ang nagapahigad — nagadulog kag nagapahigad ang bagon. May mga tion pa nga ginakarga sia sa isa ka bagon kaupod sang iya kabayo agud maglibot sa katubuhan.

Masami ini nga ginasaysay sa amon ni Tatay, ukon sa iya mga kahinablosan sa taga ka tion nga magatlipon kami. Malip-ot nga bahin lamang sang sugilanon sang iya kabuhi apang amo gid ang napagkit sa iya hunahuna kag amo man sa amon tubtob subong — ang kalipayan sa ila pagkabata sa pihak sang kapigaduhon kag pag-antos. Sa tion nga wala pa sing pagkahangawa ang ila pagkabata kag nangin kaliwangan ang wala pahuway nga pag-obra sa kampo matapos mag-eskwela, ukon bisan pa indi makatapos sang ila pag-eskwela. Masubo nga handumanan sang kalipay.

Kon kaisa, nagakasubo ako tungod malayo na ang handumanan nga akon nadala kag mahimo man isaysay sa akon mga kaabyanan kag pamilya. Yari na ako sa bag-o nga henerasyon kon diin padayon na nga nagadamo kag nagaalam ang teknolohiya kag mga gadgets kaangay na lamang sang cellphone (naab'tan ko pa sang una ang 3310 nga cellphone apang tungod imol, tubtub gid lamang ako sa naab'tan apang wala gid bisan uyat lamang). Sa tion nga ang amon dagyang masami amo ang sekryo nga talagsa lang gid makapadagdag sing unto apang masami naman nga may kamilingking ukon kamulagko nga magaliw-as kag magahubag. Ang hampang nga nagahatag pangabuhian sa mga manughilot tungod sa masunod nga adlaw malawig na ang linya sa atubangan sang ila puluy-an agud magpahilot. Ang hampang nga wala namon ginakadudlaan tungod pagkatapos namon mahilot, gilayon naman nga pagasambuwaon liwat ang tuód sang mga mahogany sa gamay nga lasang sa likod nga bahin sang buluthuan. Sa tion nga wala na ang mga biya nga ginaagyan sang mga bagon, ukon ang palahubog nga kàbo nga nagasakay sa iya puti nga kabayo, apang ara pa sa gihapon ang malapad nga asyenda nga napuno man sa gihapon sang katubuhan. Nabuslan naman sang mga makitid kag mahimo malaktaw

nga kasangkaron ang mga kalog. Amo man ang kapigaduhon kag pila ka mga kabataan nga, kaangay ni Tatay, wala man makapadayon sa ila pag-eskwela kag nangin mangunguma na lamang sa ila lamharon nga pang-idaron.

Wala naman ako makasulod sa bodega nga ila anay ginabuthuan, mas bag-o na ang amon eskwelahan nga ginabantog naman nga ini kuno lulubngan sang mga napapas nga mga suldado nga Hapon sang ikaduha nga inaway pangkalibutan.

Matuod nga lain na gid ang tion subong ilabi na nga ara ang pandemya sa aton ginadak'an nga pangabuhi. Nangin limitado ang aton tagsa ka giho; new normal kon ila nga hingadlan. Indi na mahimo nga magpasayang-sayang sa gwa kon wala man lang sing importante nga kinahanglanon (magluwas lamang kon ikaw alagad sang layi, ukon isa sa mga frontliners).

Ako, bilang isa ka bumulutho, apektado man sang nagakatabo subong, kon wala tani sing pandemya subong, sa bahin nga ginasulat ko ining panaysayon, nakapila ko na nga gintimplahan sang 3 in 1 nga kape ang akon tasa sa dorm sang unibersidad agud indi pagdapu-an sing katuyo samtang ginatun-an ang sugilanon ni Dr. Alice Gonzales nahanungod sa, "Leyenda sang Bag-o nga Binukot". Kon tani ginasisipad ko kon paano si Elena gingamit agud panginpuslan ang iya lab-as nga lawas kag kon paano sya nagbangon sa pihak sang abuso. Kon sa ano nga pamaagi nga ang ginsikway nga binukot nakaangkon sang iya bug-os nga kahilwayan tuga sang paglisa sa kinaandan nga pamaagi sang mga binukot nga napat-in na sa dinag-on nga mga pagsulundan. Ukon paano nga ang ginpatihan niya nga kahilwayan isa lamang gali ka mas malapad nga bilangguan kag padayon sia sa gihapon nga ginagamit kag ginatun-an.

Nagapati ako nga subong nga tion indi na lamang si Elena ang bag-o nga binukot. Nakahibalo ako nga may mas bag-o pa gid nga mga binukot. Yadtong mga hilway apang ginbukot sang binulan sa sulod sang ila hulot. Apang ang subong nga binukot wala sing pinili-an sa edad ukon sa kasarian. Subong baliskad sa kinaandan. Kalabanan sang nangin binukot subong amo yadtong wala sing ikasarang, wala sing pangabuhian, kabulig sa balay, ukon

salakyan nga mahimo pang-espehohan ang inggat. Yadtong indi makakaon sing tatlo ka beses sa isa ka adlaw.

Kaangay ko, ginahunahuna kag ginatun-an nila subong ang mga sugilanon sang nagliligad, apang indi ang sugilanon ni Humadapnon samtang ginapangita si Nagmalitong Yawa. Sugilanon ini sang pagpasimpalad sa pihak sang pandemya. Pagpasimpalad sa pagpangita sang ila kalan-on sa adlaw-adlaw samtang padayon nga nagahimakas sa pagobra sa uma, ukon sa diin man, agud may isulod sa ila mga kaldero.

Huo. Nagapati ako nga subong ang tion sang mas bag-o nga mga binukot. Mas bag-o pa sangsa bag-o nga binukot sa sugilanon ni Doc Alice. Sila ining mga binukot nga magasaysay sa ulihi sang inagyan sang tagsatagsa nga gin-gamo sang maitom nga yawa nga nagasakay sa bulawan nga bapor sa tunga sang pandemya. Mga pinili nga sugilanon nga nakaluwas sa mati-plangon nga panaysayon sang mga anak nga wala ginakilala sing ila amay.

Apang wala diri nagadulog ang responsibilidad naton bilang mga bag-o nga mga binukot. Malawig pa ang pandemya, amo man ang lockdown. Madamo pa sang mahimo mahitabo sa aton pagduyo sa mayab-ok nga hulot samtang nagapanakayon sa mabalud nga dagat sang kabuhi. Indi kita ang binukot nga magasaysay gid lamang sang sugilanon ni Humadapnon nga nakigsambuwa agud makuha niya ang iya ginahandum kag kalipayan.

Kita ang sumulunod ni Nagmalitong Yawa nga nagtuga sang bug-os kag tampad nga kahilwayan bisan ginapakanubo bilang isa ka mahuyang kag wala ikasarang sa pagpakigbato. Kilalahon kita indi lamang bilang tagsapdag sang mga sugilanon sang mga baganihan, apang bilang mga baganihan sa aton kaugalingon nga sugilanon nga igasaysay naton kag sang aton mga kabataan sa mga masunod nga dinag-on.